

fogásának valamennyi sajátossága abból fakad, hogy a szöveg fő, meghatározó összetevője a jelentés, és ezzel (is) összefüggően alap a szemiotika. Ahogy sok hivatkozásból (is) kiderül, sok mindenben COŞERIU-val vall rokonságot. De felfogása – minden bizonnyal a szemiotikai alaptól következően – közel áll a PETŐFIÉHEZ (lásd például a szövegnek jelkomplexusként való felfogását). Könyvét többek között ezért is a *Szemiotikai szöveg*tan sorozatban ismertetem.

A szerző ugyan nem mondja ki, de egész eddigi munkássága, tanulmányai és könyvei azt sugallják, hogy egy sajátos szövegelmélet kialakítására törekszik, ezen munkálkodik. Legújabb könyvében is elsősorban éppen ez a törekvés méltatható. Nagy érdeklődéssel várjuk a folytatást, főleg – de legalábbis többek között – a módszertani vonatkozások kifejtését. Mintha a hermeneutika többszöri megemlézése is erre a készülődésre, lehetőségére utalna.

És kíváncsiak vagyunk arra is, hogy – feltehetőleg épp a hermeneutika révén – közeledni fog-e a posztmodern nyelvtudomány és irodalomtudomány irányába, a „szöveg és interpretáció” dekonstruktivista felfogásához (például GADAMER vagy DERRIDA, FOUCAULT vagy RICOEUR elméletéhez). És hogy ez esetben a nála „lényegi dimenziót” jelző jelentést a szövegben rejlő (inherens) sajátosságnak tekinti-e vagy pedig olyanak, amit a befogadó, az olvasó tulajdonít a szövegnek.

A várakozás és az elvárás kontextusába még sok más gondolat, feltevés is beletartozik. Így például a kognitív szempont. Ugyan még csak szórványos, de szerintünk mégis sokatmondó utalásokat, hivatkozásokat olvashatunk kognitív összefüggésekről, amelyek feltehetőleg majd produktív összetevőként fognak szerepelni CARMEN VLAD felfogásának alakulásában nemcsak azért, mert ma a kognitív nyelvészet és egyáltalán a „kognitívizmus” divatos, egyre nagyobb tért hódító tudomány, hanem azért is, és főleg azért, mert a szerző felfogásában központi témának számító jelentés jobb, többoldalú megvilágítása is ezt igényli.

Könyvének értékeléséhez részemről vitatható jellegű megjegyzések (kérdések, tanácsok) is hozzátartoznak. Egy ilyen kérdés: feltétlenül szükséges a *jéghegy* metafora, illetőleg e metafora ennyire nyomatékos kiemelése? És egy tanács: a szerző még határozottabban, még nagyobb mértékben éljen az általános tudományelmélet igényes és mindenképpen produktív szempontjaival!

Míndezeken túlmenően állíthatjuk, hogy CARMEN VLAD könyve új távlatokat jelez, és elismerésre és – ami talán ennél is több – gondolkodásra készítet.

Szabó Zoltán

Büky László: Egy vers szóhasználati háttere. Füst Milán: Szellemek utcája

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2000. 311 p.

1. Az utóbbi években BÜKY LÁSZLÓnak sajátos „műfaja”, tanulmánytípusa lett a szemantikai szövizsgálat. Ismertetendő kötete címe is erről tájékoztat: *Egy vers szóhasz-*

nálati háttére. Lényegében ez volt a témája korábbi, 1989-es kötetének, és erről szól több tanulmánya is.

Hogy mi is vizsgálatainak lényege, hogy mi bennük a sajátos, azt a szerző szavaival, a kötet *Bevezető* részéből vett idézetekkel próbálom megvilágítani.

Kutatásaihoz az egyik kiindulópont az, hogy „a vizsgálat középpontjában egy költemény áll” (8), ami itt most Füst Milán verse, a *Szellemek utcája*. A másik kiindulópont pedig a szóhasználat. Jelentőségét abban látja, hogy a költemények „alapegységei, alapkövei a szavak” (8). A két kiindulási pont abban kapcsolódik össze, hogy – a szerző szerint – egy vers „terjedelme és szókincse elégséges ahhoz, hogy a feldolgozás során a költő teljes (...) szóhasználati anyagának jellemzői megjelenjenek” (8).

Elveit még jobban árnyalja, még pontosabbá teszi azzal, hogy sajátos célként itt annak vizsgálatát tekinti, hogy a szavak hogyan épülnek be a költeménybe: „a szövegegyedet most az öt felépítő elemeknek, a szavaknak szövegbe épülési tulajdonságaira összpontosító eljárást kívánok alkalmazni” (8).

Korábbi munkájában (*Képpalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében*, 1989.) ez a sajátosság a képpalkotáshoz kötődött, a cél ugyanis annak kimutatása volt, hogy a képpalkotásban résztvevő szavak hogyan épülnek be a szövegbe (lásd ott, 26), azaz szavakat vizsgált „különös tekintettel a szóképekre” (9).

De új kötetében a cél kitűzésében és vizsgálati szempontjainak gazdagításában enél is továbbmegy: dolgozatomban „a vizsgálatokra választott költemény szavainak a költő összes verseiben való előfordulásainak (szemantikai) segítségével tekintem át magát a költeményt” (8, kiemelés tőlem, Sz. Z.). És itt tájékoztat arról, hogy vizsgálatai számára tágabb összefüggésekben mi is a jelentés, a szemantika jelentősége: „A szemantikai segítség tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szövegműben a téma megvalósítása nem kis részben a szavak jelentésétől függ” (8-9). Ezt a véleményét BAHTYINra hivatkozva támasztja alá, aki szerint „a jelentés a téma megvalósításának technikai apparátusa” (9).

Ezekből az információkból tudjuk meg, hogy a vizsgálati „egyedet”, a költeményt szövegműnek, illetőleg stílusalakulati egyednek tekinti és nevezi, amiből szerintem itt is kiderül vizsgálatainak diszciplináris hovatartozása, és ez két – a szerző felfogásában is – egymással szorosan összefüggő tudomány: a szövegtan és a stilisztika. Ez a tudományközi összefüggés még abban is megnyilvánul, ami a vizsgálat kiterjesztésében is megmutatkozik: a költemény már említett szempontú elemzése „függ a többi *stílusalakulati* egyedtől, a költő összes verseinek nyelvi halmazától mint *szöveghalmaztól*” (8, kiemelések tőlem, Sz. Z.).

Az előbb említett összefüggésben szereplő *halmaz* sajátos tényezője BÜKY LÁSZLÓ elemzéseinek: „A mostani vizsgálatban a szóelőfordulásoknak és a szóelőfordulás-kapcsolatoknak halmazában és esetlegesen a halmazkapcsolataiban várható bizonyos rendszerszerűség, illetőleg bizonyos együttes előfordulási sajátosság, amely a *tartalomelemzés* kutatómódszere alapján is, de mint járulékos információt hordozó stílusjelenség is értékelhető” (9, kiemelés tőlem, Sz. Z.).

Vizsgálatainak egyik sajátos vonása – a mindenképpen dicsérendő – ellenőrzés-elv és az erre való törekvés. S. J. SCHMIDT-re hivatkozva a tudományos jelleggel, igénnyel hozza összefüggésbe az ellenőrizhetőséget: „Fontos szempontként tartom szem előtt, hogy a vers szövegének olvasásakor tett megállapításaimat ellenőrizni lehessen” (10). Az ellenőrzés több lehetőségét jelzi (10). Ilyen lehetőségnek tekinti az *Értelmező Szótárt*

és az írói szótárakat, valamint a nyelvtant, minthogy a szavak előfordulási helyeit, a szövegmondatokat szintaktikailag elemzi.

Minden bizonnyal ez utóbbi lehetőség magyarázza meg a sajátos tárgyalásrendet, a szövegmondatok sorrendjében, a szövegmondatokba ágyazódó szóvizsgálatot. A mondatok elemzése is egyfajta ellenőrzés: „A szövegmondatok szintaktikai felépítésének áttekintése arra való, hogy nyelvi tagolásukat (...) ellenőrizni lehessen” (15).

2. Mindennek megvilágítására egy példát szeretnék mondani, amivel a tárgyalásrendet is bemutatni lehet. A példa legyen a vers címében is szereplő *szellem* szó, rövid szövegmondatában: *A szellemek utcája ez!*

Az elemzés a kérdéses szóhoz rendelhető *Értelmező Szótár*beli jelentés közlésével kezdődik: Babonás hiedelem szerint vagy költői elképzelésben test nélküli, természetfölötti lény.

Ezt követi a szövegmondat szintaktikai szerkezetének bemutatása: „a szövegmondatot a költő felkiáltójellel zárja, így a kijelentés mellett a beszélő érzelmi viszonyait is tükrözi” (153). Mint kijelentés a megelőző szövegmondat egy részének „nyomatékos összefoglalása” (153): *A semminek ... mert nincs ott senki sem*. Ilyen összefüggésben az idézett szövegelözmény „*textuális előfeltevés*” (153). És természetesen szövegelözmény a vers címe is. És szintaktikai kapcsolata van jelzett szavával, az *utcával*.

Ezt követi a *szellem*hez tartozó szóhasználati, jelentéstani háttér tárgyalása. Itt először számba veszi a *szellem*nek Füst Milán valamennyi versében megtalálható összes előfordulását, például: *kócos szellemek (Az igaztevőhöz)*, *idegen szellem (Nyilas-hava)* stb. És így itt kerül sor jelentéstani és stilisztikai vizsgálatukra. Ez után felsorolja, és egyenként minősíti a *szellem* szinonimáit: árny, démon, démon, kísértet, lélek, rém, szörny. Ez esetben is idézi és értékeli többszöri előfordulásukat.

És folytatódik a *szellem* különböző szemantikai mezőkapcsolatai képződéséig elvezető láncolatainak a tárgyalásával. Így például azzal, hogy a *szellem* szinonimái milyen jelzőkkel kapcsolódnak a *szellem* jelzőihez: *barátságos szörny – jószívű szellem, kósza lélek – kósza szellem*. És egy érdekes képződésbeli társulást is megemlít: a *kócos szellemek* „a maga helyén 'komondorok' -at jelent a szövegkörnyezet hasonlatának figyelembevételével” (161).

Mindezek tárgyalásában jellegzetes eljárás a mindenképpen szükséges jelentéstani és stilisztikai minősítés. Mi több. Ezekben a részletekben érdekes összefüggésekről olvashatunk, amelyek jól tájékoztatnak a részletkérdések érdemi vonatkozásairól. Sokatmondó megjegyzése például az, hogy Füst Milán lírai világának ismeretében nem okozhat meglepetést az, hogy a *szellemek*nek *utcája* van. Véleményét a KOMLÓS ALADÁRÉVAL támasztja alá: a *siralomvölgy-világban* „az emberek napi életébe belevegyülő bohó kísértetek képe” hat (161). És még egy – más irányból, szövegtani és stilisztikai szempontból adódó – összegzés az, hogy a *szellemek* *utcája* „a költői látomás nyelvi megvalósulása” (162).

3. BÜKY LÁSZLÓ könyve jelentős alkotás. Legnagyobb érdeme a nyelvi tények, a szavak tüzetes jelentéstani és stilisztikai vizsgálata. A tagadhatatlanul nagy és mindenképpen elismerésre készítő teljesítmény értékelése egy tartalmi és egy formai jellegű kérdést foglal magában.

A tartalmi kérdés a vizsgálatok „műfaji” besorolására vonatkozik, annak megállapítására, hogy a stilisztika melyik ágába tartozik, hogy milyen stilisztikai tanulmánytípust

képvisel, vagy hogy egyáltalán nyelvtudományi (szövegtani, szemantikai, stilisztikai) vagy esetleg irodalomtudományi (műelemzésnek tekinthető) vizsgálat (is).

A szerző mintha műelemzésre (is) gondolna: a vizsgálat „eleve bizonyos mértékig műelemzés” (10), szerinte azért, mert „a szöveget költői szövegműnek tartom” (10). Ennek lehetőségeit azonban mintha csökkenteni akarná: „nem kívánok széles körű műelemzést végezni, legalábbis a szónak irodalomtudományi értelmében nem, inkább leíró fajtájú elemzésre törekedem, ezen belül sem értékelő mintájúra” (10). Irodalomtudományi műelemzés valóban nem lehet, de lehetne stilisztikai elemzés vagy esetleg a szerző textológiai felfogásától függően szövegelemzés, de mint stilisztikai elemzés nem mindenben felel meg a stílust hordozó szövegstruktúra totalitásából fakadó globalitás elveinek.

Van azonban egy másik lehetőség, és ez a stilisztikai minősítés, azaz a vers egyik fontos alkotóelemének, a szavaknak a stilisztikai szempontú és érdekű minősítése, stíláris értékeinek és funkcióinak megállapítása (itt szemantikai vizsgálatuk alapján). A szerző jelentős és hasznos vizsgálatait tulajdonképpen el is lehetne fogadni stilisztikai minősítésnek. Ebben csak az okoz gondot, hogy a vizsgálatok eredményei között olyan megjegyzéseket, következtetéseket olvashatunk, amelyek stilisztikai elemzésre vallanak.

A szóba jöhető érvek és ellenérvek alapján egyelőre csak azt mondhatjuk, hogy a hovatarozás megítélése vitatható kérdés.

A formai jellegű kérdés a bibliográfiai jelzésekre vonatkozik. A jelzések, rövidítések nagy része szokatlan, a könyv olvasását nehezíti, zavarja. Például a Helikon folyóiratra való hivatkozásban másutt (és ez az általános) rövidítés nélkül csak ennyi szerepel: *Helikon*. És semmit sem jelölnek alcíméből: Világirodalmi Figyelő, tehát nem: *HVirF*. Vagy egy másik példa. Az egyik forrásjelzésből nem tudjuk meg, hogy BÁNRÉTI ZOLTÁN könyvének mi a címe, mert csak a sorozat megnevezése és száma szerepel: *NytudÉrt*. 117. sz. (57). Nem lehet tudni, mi lehet a magyarázata ennek a szokatlan vagy hiányos jelzésnek.

BÜKY LÁSZLÓ könyvének értékelését azzal kezdtem, hogy a maga nemében nagy és imponáló teljesítmény, értékes vizsgálatok eredményeit tartalmazó alkotás. Eddig még nem említett érdeme az is, hogy alapul szolgálhat Füst Milán egyéni stílusának jellemzéséhez, ahogy maga a szerző állítja: „a költemény szóhasználati háttere magyarázatul szolgálhat az egyéni stílus alakulására” (15).

Egy másik érdeme a szóhasználathoz kötődő intertextualitásra irányuló vizsgálatok kifejlesztése, ami önmagában véve is hasznos. De arra is gondolhatunk, hogy ez egyben alapja lehet egy „belső” összehasonlításnak (egy vagy több író szóhasználata között, ami azután produktív forrása lehet a még eléggé elhanyagolt, mellőzött összehasonlító stilisztikának).

Mindent egybevetve állíthatjuk, hogy BÜKY LÁSZLÓ kötete jól hasznosítható munka mások számára is, és hogy sok mindenben előreviszi a Füst Milán-kutatások ügyét, ahol még valóban sok a megoldásra váró feladat, az elvégzésre váró munka.

Szabó Zoltán